

УДК 316.334.3:364

А. О. Денисова
аспірант кафедри соціології та психології
факультету психології, політології та соціології
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОГО ДІАЛОГУ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. На сучасному етапі політичних трансформацій в Україні особливої ваги набуває дослідження історичних джерел та основних чинників формування соціальної держави. Адже соціальна держава не з'явилась спонтанно – концептуалізація поняття соціальної держави відбувалась у європейському інтелектуальному просторі впродовж століть. При цьому із самого початку становлення соціальної держави супроводжували конфлікти й суперечки між представниками різних філософських течій, політичних та ідеологічних напрямів.

Соціальна держава постає як результат політичного розвитку, вона не є характеристикою, притаманною державі від самого початку, а формується в результаті політичного діалогу. На сьогодні статус соціальної держави закріплений у багатьох європейських конституціях, у тому числі в Конституції України. Незважаючи на труднощі переходу від авторитаризму до демократії, політичний діалог щодо визначення змісту, функцій та принципів соціальної держави в Україні триває.

Однією з основних проблем виступає пошук подальших шляхів демократизації, а політичний діалог має сприяти визначенню такої моделі соціальної держави, яка забезпечила б задоволення загальнонаціонального інтересу. Варто погодитись із такою думкою Д. Яковлева: «У процесі трансформації радянської системи політичний клас шукає ефективні засоби вирішення одного з головних завдань демократії – переведення діяльності політичних акторів із площини реалізації й захисту власного (приватного) егоїстичного інтересу в площину задоволення суспільного (публічного) інтересу. <...> Проблема раціональності політичного вибору вирішується залежно від наявності повної чи неповної (часткової) інформації, якою володіють актори та якою вони керуються в діях. У сучасному світі розвиток демократії пов'язується з простором політичних комунікацій. Хоча залучення широких суспільних верств до процесу вироблення політики ускладнює прийняття раціонального політичного рішення через збільшення суб'єктів учасників політики» [3, с. 199]. Політичний діалог має сприяти розв'язанню політичних конфліктів і протиріч, знаходженню точок дотику навіть у протилежних на перший погляд позиціях.

Зміст діалогу – дискурсивна взаємодія, наслідком якої є зміна поведінки основних учасників діалогу. Постійний діалог як засіб вирішення гострих проблем сучасного суспільства не має прийнятної альтернативи як на рівні індивідуальної політичної взаємодії, так і на рівні діалогу націй, держав, цивілізацій. Політичний діалог висуває низку абсолютно конкретних вимог до учасників, зокрема, щодо узгодження інтересів, урахування цінностей, налаштованості на конструктив тощо.

Дослідження ролі політичного діалогу в процесі формування соціальної держави актуалізується в су-

часній Україні. Це зумовлюється потребою в критичному переосмисленні європейського досвіду встановлення соціальної держави та дискусіях із цього приводу в контексті пострадянських змін. Фактично українські політики та державні діячі мають долучитись до європейського політичного діалогу щодо соціальної держави з метою їх конкретизації з урахуванням специфіки пострадянського стану суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню сутності соціальної держави та напрямів її розвитку присвячено праці таких науковців, як М. Арагон, В. Беверідж, К. Віденкопф, К. Гаджієв, Р. Дарендорф, А. Заєць, М. Кобець, В. Копейчиков, М. Козюбра, Г. Ламберт, В. Погорілко, В. Прокопенко, П. Рабінович, М. Цвік, Г. Чанишева, Ю. Шемшученко та інші. Аналізу окремих аспектів системи соціального захисту населення та визначенню ролі політичного діалогу в умовах реформування на сучасному етапі присвячено роботи таких вітчизняних учених, як С. Бандур, С. Біла, В. Близнюк, Е. Гансова, Т. Заяць, Т. Ковальчук, А. Крупнік, Р. Ларіна, О. Мартякова, С. Сіденко, О. Третяк, В. Черняк, Д. Яковлев, І. Яковюк та інші.

У процесі політичного діалогу щодо соціальної держави на всіх історичних етапах важливу роль відігравали положення, сформульовані видатними філософами та політичними діячами минулого, такими як Арістотель, Перикл Афінський, Цицерон, Н. Макіавеллі, К. Гельвецій, Августин Блаженний, Тома Аквінський, В. Оккам, Марсиль Падуанський, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г. Гегель, К. Маркс, Г. Моска, В. Парето та інші.

Метою статті є дослідження ролі політичного діалогу в процесі формування соціальної держави.

Виклад основного матеріалу. Політичний діалог може бути ефективним лише за виконання певних умов. На сучасному етапі політичний діалог розглядається як єдиний вихід із політичного конфлікту.

Це переговори з підсумковою домовленістю, шлях від розходжень через обговорення до зближення позицій та рух до єдиного рішення. Дух діалогу – конструктивний пошук рішення в ході дискусії, полеміки, зіставлення підходів та аргументів, ідей і рішень. Незважаючи на те, що в процесі діалогічного пошуку відбувається боротьба (одні ідеї відкидаються, другі приймаються, а треті трансформуються), це боротьба особливого характеру. У виграші виявляються всі, якщо дивитись на виграш як на придатне для всіх вирішення проблеми суспільного життя, яка хвилює всіх учасників. У цілому для політичного діалогу характерні такі етапи:

- визначення сторонами своєї позиції;
- домовленість про надання темі, що обговорюється, однакового значення;
- сторони діалогу повинні однаково трактувати основні терміни.

Діалог має проходити за правилами раціонального політичного дискурсу [2].

У сучасній політичній науці існує досить багато підходів до інтерпретації сутності соціальної держави, як і щодо «батьківщини» цієї моделі. У Великобританії та країнах Скандинавії ще в 1940-х рр. було визначено основні принципи «держави добробуту»: загальнодоступність соціальної допомоги, її універсальність та адекватність потребам індивідів. У Франції концепцію «соціальної» держави того ж часу запропонував П. Лярок [4]. Соціальна держава як предмет політичного діалогу трактується таким чином:

- як принцип конституційного й державного ладу (В. Погорілко, М. Козюбра, Ю. Шемшученко та інші автори);

- як тип організації державного та громадянського життя (В. Якушик, М. Головатий, М. Михальченко та інші науковці);

- як держава, що виконує соціальну функцію (П. Рабінович, І. Яковюк та інші вчені);

- як характеристика правової держави (М. Арагон, Е. Танчев та інші автори);

- як специфічна модель держави добробуту (Д. Гудименко, К. Гаджієв та інші науковці).

Фундаментальними для сучасного політичного діалогу стосовно соціальної держави є філософські положення щодо ідеального політичного устрою (Платон, Арістотель та інші мислителі), відносин індивіда з іншими індивідами й державою («поліс»), сутності «правління середніх» (Арістотель), соціального та правового зв'язку громадян, що лежить в основі спільноти (Цицерон). Філософська думка Античності ставить питання рівності, першооснови й сутності суспільства та держави, порядку та закону, цінностей, мети існування суспільства та держави, взаємної відповідальності громадянина й держави.

Відповідно до вчення Арістотеля, поліс (держава) інтерпретується як спілкування громадян із метою досягнення кращого життя для всіх. Арістотель виокремив три правильні (монархія, аристократія, політія) та три хибні (тиранія, олігархія, демократія) форми полісного устрою, при цьому правильні форми спрямовані на досягнення суспільного блага.

В епоху Римської імперії закріпилась розуміння юридичного регулювання відносин держави та громадян (Тит Лукрецій Кар, Марк Туллій Цицерон, Сенека, Светоній та інші мислителі).

У середньовіччі домінуючою була християнська доктрина, яка визначала повсякденне та державне життя людей під проводом церкви. Тоді вже відбулось перенесення центру уваги з держави як регулятора соціальних відносин на церкву, яка проголошує свою відповідальність за земні справи, у тому числі в питаннях соціальної справедливості. У працях єпископів Іоанна Златоуста, Василя Великого, Августина Блаженного обґрунтовується необхідність нерівності в суспільстві, вимога смиренності в земному житті.

Марсилій Падуанський зазначає: «Християни повинні бути найкращими громадянами, тому що за непокору людському закону їх чекає найбільше покарання» [1, с. 303].

У працях Августина Блаженного ставиться проблема соціальної справедливості, закладено основи

розуміння свободи й рівності громадян. Також варто згадати ідею «служіння», яка розвивається саме в християнській доктрині: священники (церква) не правлять, а служать суспільству. Саме ця ідея згодом поширюється на державну владу та визначає місію соціальної держави – служити людям.

У працях Н. Макіавеллі обґрунтовується «політична логіка», яка не підпорядковується ні церкві, ні моралі. Мова йде про те, що політика має власну ідеологію, яка протиставляється релігії й моралі. Отже, політичний діалог (як складова частина політичної діяльності – специфічної форми духовної діяльності) має власну специфіку, логіку та ідеологію. Це сфера пошуку компромісів між різними соціальними групами й індивідами, які в процесі діалогу є рівними його учасниками незалежно від віри, моральності та цінностей. Це важливий висновок, оскільки саме із цього періоду починається справжній політичний діалог щодо соціальних функцій держави.

Ідеї щодо автономності й вирішального значення політики стосовно інших сфер соціального життя знайшли продовження в XVII – XVIII ст. У цей час у процесі політичного діалогу щодо соціальних функцій держави особливої ваги набувають теорія природних прав (спрямована проти феодалної залежності, на захист індивіда та його власності), теорія суспільного договору (джерело державної влади – договір людей) і концепція розподілу влади.

Отже, у цей період зроблено наступний крок у політичному діалозі щодо сутності держави та визначення її соціальних функцій, який стосувався відносин між громадянином і державою, між різними гілками влади. У подальшому політичний діалог щодо змісту й функцій соціальної держави розвивається між такими суб'єктами, як політичні еліти, політичні партії, інституції громадянського суспільства тощо.

Виокремлюються дві концепції держави, між представниками яких відбувається політичний діалог щодо формування соціальної держави: концепція «поліцейської» держави (Х. Вольф), що спиралась на теорію освіченого абсолютизму, та концепція «правової» держави (І. Кант), яка була частиною ліберальних уявлень щодо держави.

І. Яковюк зазначає: «Поліцейська держава не може бути визнана правовою. <...> Вона не заперечує існування основних прав і свобод людини, проте водночас надзвичайно обмежує сферу мінімальної невід'ємної свободи, дозволяє собі здійснювати в цій сфері жорсткий контроль. Вона, можливо, як жодна інша держава, окрім хіба що соціалістичної, здатна захистити свободу, безпеку та власність громадян від посягань приватних осіб і їх організацій, проте не від власного втручання. Відносини між громадянином та такою державою кваліфікуються фактично як владовідносини, проте жодним чином не як правовідносини» [4, с. 176].

Навпаки, у моделі правової держави було відображене ліберальне розуміння відносин між індивідом і суспільством, визначені роль, переваги й обмеження держави в досягненні загального блага. Запровадження ліберальної моделі держави призвело до її критики з боку представників соціалістичної ідеології. Саме тому основним напрямом політичного діалогу щодо формування соціальної держави стали дискусії між соціал-де-

мократатами та лібералами. Інший напрям діалогу (усередині соціалістичного табору) – між поміркованими реформаторами (соціал-демократами, соціалістами) та радикалами-революціонерами («більшовицька» партія в Росії). Якщо перші пропонували досить конструктивну критику ліберальної моделі держави, то другі закликали до революції й руйнування існуючого ладу.

Отже, формуванню сучасної моделі соціальної держави передували тривалі і конструктивні політичні діалоги, у ході якого відбувалось не лише розмежування опонентів, а й зближення їхніх позицій, взаємне врахування слушних аргументів. Так, у країнах Західної Європи після Другої світової війни були проведені важливі соціальні реформи, серед яких – запровадження 8-годинного робочого дня, ефективної системи соціального страхування, збільшення тривалості оплачуваних відпусток, розширення прав і свобод профспілок тощо. Щоправда, політичний компроміс досягався через досвід війн і революцій.

Саме в процесі політичного діалогу формується сучасна концепція соціальної держави – як перехід від поліцейської до правової держави, а згодом трансформація від правової до соціальної правової держави.

Варто погодитись з І. Яковюком, який зазначає: «Формування теорії соціальної держави необхідно розцінювати як результат досягнутого широким спектром суспільних сил консенсусу в питанні визначення напрямку розвитку суспільства та місця в ньому держави. Ця теорія стала концентрованим вираженням ідей, що були сформульовані в соціальних доктринах західних церков, програмних положеннях соціал-демократичних і ліберальних партій, у теорії культурної держави» [4, с. 177].

На сучасному етапі політичний діалог відбувається в нових умовах – на шляху від зародження європейської соціальної ідеї до запровадження принципів соціальної держави на території всього Європейського Союзу. Це потребує від європейських політиків вирішення важливих завдань щодо «соціального виміру» аграрної політики, законодавства у сфері праці, забезпечення захисту виробників та споживачів товарів і послуг, пенсійного законодавства, політики соціального страхування тощо.

Серед інституційних учасників політичного діалогу щодо підвищення ефективності соціальної держави та покращення стандартів соціальної політики Європейського Союзу виокремлюються не тільки держави-члени. Однією з основних інституцій Європейського Союзу, що надає фінансову допомогу в боротьбі з безробіттям, виступає Європейський соціальний фонд. Він є головним інструментом реалізації Європейської стратегії зайнятості. Активно діють Європейський комісаріат із питань зайнятості та соціального забезпечення, Європейський соціально-економічний комітет, Європейський центр розвитку професійної підготовки «CODEFOR», Фонд поліпшення умов життя й праці, Європейська агенція з безпеки та охорони здоров'я на робочому місці, Європейський моніторинговий центр із протидії наркотикам та наркоманії, інші політичні, публічні й наукові інституції та установи.

Висновки. Таким чином, політичний діалог щодо формування соціальної держави пройшов низку історичних етапів. На кожному з них діалог розгортався навколо

вибору однієї з моделей: поліцейська держава – правова держава, правова ліберальна держава – правова соціальна держава, авторитарна держава – демократична держава, соціалістична модель – соціал-демократична модель. Варто сподіватись, що саме політичний діалог стане засобом формування соціальної держави в Україні.

Література

- Суини М. Лекции по средневековой философии. Выпуск 2: Средневековая политическая философия Запада / М. Суини. – М.: Институт философии, теологии и истории Святого Фомы, 2006. – 320 с.
- Яковлев Д. Роль засобів масової інформації в конструюванні політичної реальності: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / Д. Яковлев; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – О., 2003. – 16 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/1656>.
- Яковлев Д. Опоненти демократії: роль «партії влади» та медіакратії у пострадянській політиці / Д. Яковлев // Молодий вчений: науковий журнал. – 2014. – № 9(12). – С. 198–200.
- Яковюк І. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / І. Яковюк; Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2000. – 199 с.

Анотація

Денисова А. О. Роль політичного діалогу у формуванні соціальної держави. – Стаття.

У статті досліджується роль політичного діалогу в процесі формування соціальної держави. Визначено роль політичного діалогу, його основних учасників та головні теми на різних історичних етапах становлення соціальної держави. Проаналізовано наявність проблем і дилем у формуванні соціальної держави в сучасній Україні.

Ключові слова: політичний діалог, політична комунікація, комунікативна раціональність, соціальна держава, соціальна політика.

Аннотация

Денисова А. А. Роль политического диалога в формировании социального государства. – Статья.

В статье исследуется роль политического диалога в процессе формирования социального государства. Определена роль политического диалога, его основные участники и главные темы на различных исторических этапах становления социального государства. Проанализированы проблемы и дилеммы, которые возникают в процессе формирования социального государства в современной Украине.

Ключевые слова: политический диалог, политическая коммуникация, коммуникативная рациональность, социальное государство, социальная политика.

Summary

Denisova A. A. The role of political dialogue in the formation of social state. – Article.

The article examines the role of political dialogue in the process of formation of the social state. The role of political dialogue, its key players and the main topics in the various historical stages of development of the welfare state. In analyzing the problems and dilemmas that arise in the process of formation of the welfare state in modern Ukraine.

Key words: political dialogue, political communication, communicative rationality, social state, social policy.